

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ СПЕЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ**

КВІТКА НАТАЛІЯ ОЛЕГІВНА

УДК 376-056.34:376.16:78:39 (043.3)

**ФОРМУВАННЯ СПРИЙМАННЯ МУЗИКИ
У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ
ІЗ ЗАТРИМКОЮ ПСИХІЧНОГО РОЗВИТКУ
ЗАСОБАМИ ФОЛЬКЛОРУ**

13.00.03 – корекційна педагогіка

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Київ – 2016

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано в Інституті спеціальної педагогіки, Національна академія педагогічних наук України

Науковий керівник – доктор педагогічних наук, професор,
дійсний член НАПН України
Синьов Віктор Миколайович,
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова,
факультет корекційної педагогіки та психології,
декан.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, доцент
Татьянчикова Ірина Володимирівна,
Державний вищий навчальний заклад
«Донбаський державний педагогічний університет»,
кафедра технологій корекційної
та інклюзивної освіти,
доцент;

кандидат педагогічних наук, доцент
Малишевська Ірина Анатоліївна,
Уманський державний педагогічний університет
імені Павла Тичини,
кафедра корекційної педагогіки та психології,
доцент.

Захист відбудеться «27» грудня 2016 р. о 16:00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.450.01 в Інституті спеціальної педагогіки НАПН України за адресою: м. Київ, вул. М. Берлинського, 9 (зала засідань).

З дисертацією можна ознайомитися в науковій частині Інституту спеціальної педагогіки НАПН України (04060, м. Київ, вул. М. Берлинського, 9).

Автореферат розіслано «25» листопада 2016 р.

**Учений секретар
спеціалізованої вченої ради**

Е. А. Данілавічюте

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Формування культури особистості – пріоритетне завдання сучасної освіти, адже як ціннісне надбання людини і результат її соціалізації, вона демонструє рівень її вихованості та освіченості, ступінь майстерності у тій чи іншій сфері знань або діяльності, що свідчить про високу здатність до прояву вольових якостей та співробітництва як основи творчості.

Водночас ідея української державності та громадянства продовжує посідати центральне місце. Зокрема, у Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді визначені принципи національної спрямованості та міжпоколінної наступності, які передбачають особистісний розвиток кожного українця, який відбувається на тлі сплеску інтересу та прояву патріотичних почуттів, нових ставлень до історії, культури, релігії, традицій і звичаїв українського народу, що, своєю чергою, спричинює збільшення наукового і практичного інтересу до вирішення проблем формування культури особистості шляхом виховання дітей у любові до рідної землі, народу, шанобливого ставлення до української культури, збереження її для нащадків через популяризацію кращих здобутків попередніх поколінь.

Музична культура є важливою складовою культури особистості і традиційно виступала предметом багатьох наукових досліджень (М. Каган, Д. Кабалевський, О. Рудницька, А. Сохор, Г. Тарасов, Р. Тельчарова, С. Уланова та ін.). Одночасно підлягали вивченню такі її складники: інтерес, потреба, сприймання, смак, ставлення, діяльність тощо. Результати досліджень свідчать про те, що музичне сприймання як провідна складова музичної культури впливає на розвиток пізнавальних та емоційних процесів музичної свідомості та діяльності людини і формується в процесі її музично-естетичного виховання (О. Костюк, В. Остроменський, С. Раппопорт, Ё. Jaques-Dalcroze та ін.). Низку педагогічних досліджень присвячено окремим аспектам формування та розвитку сприймання музики, в яких автори виділяють різні рівні відображення людиною музичного твору: емоційний відгук, особистісне ставлення до сприйнятого, інтелектуальне осмислення, здатність до співтворчості тощо (В. Белобородова, В. Остроменський, О. Ростовський, О. Рудницька та ін.).

Проблему сприймання музики в учнів із особливими освітніми потребами висвітлено у працях І. Дмитрієвої, О. Коломійцевої, Л. Куненко, С. Міловської, Е. Ютріної та ін. У дослідженнях Т. Гудіної, І. Кузави, І. Лисенкової, К. Тішіної, Т. Реггу та інших розглянуто окремі питання музично-естетичного виховання дітей із затримкою психічного розвитку та доведено позитивний вплив музичних творів на формування їхньої особистості, особливо у молодшому шкільному віці. Однак питання формування та розвитку сприймання музики цією категорією дітей не було предметом самостійних досліджень. У наукових працях Н. Бастун, Т. Власової, Т. Ілляшенко, М. Певзнер, Т. Сак, В. Синьова та інших вказується на недорозвиненість їхньої пізнавальної та емоційно-вольової сфери, недостатній розвиток мовлення, незрілість механізмів емоційної регуляції поведінки. Це зумовлює знижений рівень навчальних можливостей означеної категорії дітей та

необхідність пошуку спеціальних корекційних заходів, у тому числі засобами музично-естетичного виховання, яке справляє позитивний вплив на сенсомоторний та емоційний розвиток дитини тощо.

Відповідно до результатів численних досліджень у контексті формування світоглядних переконань молоді, що пов'язано з визнанням статусу України як незалежної держави світовою спільнотою, фольклор є глибоко демократичним народним мистецтвом, у якому творчість і сприйняття нероздільні та є виявом колективної думки і колективних емоцій, моральних, етичних, естетичних ідеалів і соціальних оцінок народу (С. Азбелев, В. Гусєв, П. Динеков та ін.). З точки зору освітнього контенту, музичний фольклор – цікавий, доступний, багатофункціональний матеріал для навчання та виховання дітей, сутність якого полягає в наданні дитині початкових знань про оточуюче середовище, передачі суспільних моральних цінностей і культури свого народу через прості форми фольклорного матеріалу, що є надзвичайно важливим в умовах затримки психічного розвитку.

Відтак, формування сприймання музики в учнів, зокрема, засобами фольклору, відкриває широкі можливості корекційно-виховного впливу мистецтва на закладення основ музичної культури молодшого школяра із затримкою психічного розвитку. Актуальність проблеми та недостатня її розробленість зумовили вибір теми дисертаційного дослідження: **«Формування сприймання музики у молодших школярів із затримкою психічного розвитку засобами фольклору»**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження виконано згідно з тематичним планом науково-дослідних робіт Інституту спеціальної педагогіки НАПН України: напрям «Теоретичні і методичні засади освіти дітей з особливими освітніми потребами», комплексною темою лабораторії проблем інклюзивної освіти «Науково-методичне забезпечення інклюзивного навчання дітей з особливими освітніми потребами» (Державний реєстраційний номер 0112U000594).

Тему дослідження затверджено на засіданні вченої ради Інституту спеціальної педагогіки НАПН України (протокол № 5 від 26.05.2003) і узгоджено в Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 7 від 23.09.2003).

Мета дослідження полягає у розробленні теоретично обґрунтованої та експериментально апробованої методики формування сприймання музики у молодших школярів із затримкою психічного розвитку засобами фольклору в процесі музично-естетичного виховання.

Завдання дослідження:

1. Визначити теоретико-методичні засади проблеми формування сприймання музики у молодших школярів із затримкою психічного розвитку.

2. Розробити методику та критерії вивчення особливостей сприймання музики у молодших школярів із затримкою психічного розвитку.

3. Дослідити особливості сприймання музики та виявити його рівні сформованості у молодших школярів із затримкою психічного розвитку на матеріалі фольклору.

4. Визначити педагогічні умови формування сприймання музики у молодших школярів із затримкою психічного розвитку засобами фольклору.

5. Теоретично обґрунтувати, розробити та експериментально перевірити ефективність авторської корекційно-розвивальної методики формування сприймання музики у молодших школярів із затримкою психічного розвитку засобами фольклору.

Об'єкт дослідження – процес музично-естетичного виховання молодших школярів із затримкою психічного розвитку.

Предмет дослідження – педагогічні умови формування сприймання музики у молодших школярів із затримкою психічного розвитку засобами фольклору.

Теоретико-методологічну основу дослідження склали:

соціокультурний підхід в освіті (І. Бех, І. Зязюн, В. Кремень, Р. Ненле та ін.); *концептуальні засади музично-естетичного виховання* (Н. Ветлугіна, Д. Кабалецький, В. Шацька, Émile Jaques-Dalcroze та ін.);

положення про: психолого-педагогічні закономірності формування та розвиток сприймання музики (В. Белобородова, Г. Головінський, Н. Гродзенська, Т. Дорошенко, О. Костюк, Л. Макарова, Є. Назайкінський, В. Остроменський, В. Петрушин, О. Ростовський та ін.); *традиції української етнопедагогіки* (Б. Грінченко, М. Грушевський, М. Драгоманов, С. Русова, М. Стельмахович, І. Франко та ін.); *можливості корекційної роботи у педагогічному впливі на процеси розвитку та соціалізації осіб із психофізичними порушеннями* (В. Бондар, Л. Виготський, Т. Вісковатова, Г. Дульнєв, В. Засенко, А. Колупаєва, І. Малишевська, Т. Сак, В. Синьов, І. Татяничкова, О. Хохліна та ін.); *корекційні можливості мистецтва у формуванні культури особистості дитини з особливими освітніми потребами* (І. Дмитрієва, І. Євтушенко, В. Лазарева, С. Міловська, Л. Куненко, Е. Ютріна та ін.).

Методи дослідження. *Теоретичні:* аналіз загальної та спеціальної психолого-педагогічної літератури з проблеми дослідження з метою систематизації явищ та встановлення закономірностей; *емпіричні:* вивчення та узагальнення практичного досвіду в спеціальних загальноосвітніх закладах, бесіда, педагогічне спостереження, констатувальний та формувальний експерименти з метою отримання фактичних даних про особливості розвитку сприймання музики в учнів молодших класів із затримкою психічного розвитку; *математично-статистичні:* t-критерій Ст'юдента при $p \leq 0,05$ з метою перевірки розбіжностей показників між двома групами дітей, розбіжності середніх оцінок за показниками та для перевірки достовірності експериментальних даних.

Вірогідність здобутих результатів забезпечується науково-теоретичним обґрунтуванням вихідних положень дослідження, застосуванням комплексу взаємодоповнюючих методів, адекватних меті, предметові та завданням дослідження, репрезентативністю вибірки; поєднанням кількісного та якісного

аналізу емпіричного матеріалу, ефективністю експериментальної роботи у спеціальних загальноосвітніх навчальних закладах.

Експериментальна база дослідження: Корсунь-Шевченківська спеціальна загальноосвітня школа-інтернат I-III ступенів Черкаської обласної ради; спеціальна загальноосвітня школа-інтернат № 25 I ступеня Оболонського району міста Києва; Комунальний заклад Київської обласної ради «Трипільська спеціальна загальноосвітня школи-інтернат I-II ступенів», Корсунь-Шевченківська загальноосвітня школа № 1.

Дослідженням загалом було охоплено 264 дитини, з них – 205 учнів других, третіх, четвертих класів із затримкою психічного розвитку (ЗПР) та 59 учнів других класів загальноосвітньої школи із типовим психофізичним розвитком (ТПР).

Наукова новизна здобутих результатів полягає у тому, що:

вперше:

- розроблено методику та визначено критерії вивчення особливостей сприймання музики у молодших школярів із ЗПР;
- з'ясовано особливості сприймання музики у молодших школярів із ЗПР на прикладі фольклору;
- виявлено рівні сформованості сприймання музики у молодших школярів із ЗПР на матеріалі фольклору;
- науково обґрунтовано найвагоміші педагогічні умови формування сприймання музики у молодших школярів із ЗПР засобами фольклору;
- розроблено та експериментально перевірено корекційно-розвивальну методику формування сприймання музики у молодших школярів із ЗПР засобами фольклору.

подальшого розвитку набула:

- теорія корекційної спрямованості навчально-виховного процесу спеціальної загальноосвітньої школи.

Практичне значення здобутих результатів полягає у:

- використанні з діагностичною метою розробленої методики та критеріїв дослідження сприймання музики;
- обґрунтуванні педагогічних умов формування сприймання музики у молодших школярів із ЗПР засобами фольклору;
- розробленні корекційно-розвивальної методики формування сприймання музики у навчально-виховному процесі спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів для дітей із ЗПР;
- доцільності використання фольклору на уроках музичного мистецтва та в позаурочний час.

Результати дисертаційного дослідження впроваджувалися в роботу закладів, що підтверджено відповідними документами: Корсунь-Шевченківської спеціальної загальноосвітньої школи-інтернату I-III ступенів Черкаської обласної ради (довідка № 203 від 30.08.2013), спеціальної загальноосвітньої школи-інтернату № 25 Оболонського району м. Києва (довідка № 46 від 21.03.2013) та Комунального закладу Київської обласної ради «Трипільська спеціальна

загальноосвітня школа-інтернат I-II ступенів» (довідка № 72 від 03.11.2015). Матеріали дослідження було використано при укладанні навчальних програм для підготовчого, 1 – 4-х класів спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів для дітей із затримкою психічного розвитку «Музичне мистецтво» (2014).

Апробація результатів дослідження. Основні положення та практичні результати дослідження представлено на *міжнародній конференції* за проектом «До гармонії в житті через мистецтво» (ДООЦ «Шанс» м. Біла Церква, 2009); *всеукраїнських науково-практичних конференціях*: «Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови» (м. Київ, 2010, 2011, 2013, 2014), «Дидактичні та соціально-психологічні аспекти корекційної роботи у спеціальній школі» (м. Київ, 2009), «Спеціальна освіта в умовах системних змін: теоретичні та прикладні проблеми» (м. Київ, 2011), «Теоретичні та практичні аспекти навчання дітей з особливими освітніми потребами» (м. Київ, 2012), «Актуальні проблеми спеціальної педагогіки та психології в контексті реформування освіти», (м. Київ, 2013); *педагогічних нарадах* (м. Корсунь-Шевченківський, м. Київ, 2010, 2011, 2013); *круглому столі* «Новітнє навчально-методичне забезпечення початкової загальної освіти дітей із ЗПР» (с. Трипілья, Київська обл., 2014); *навчально-методичному семінарі* «Програмно-методичне забезпечення оновленого змісту освіти дітей з розумовою відсталістю (початкова ланка)», (м. Київ, 2014); *засіданнях лабораторії* виховної роботи в спеціальних школах-інтернатах (2002 – 2006), лабораторії корекційної педагогіки (2007 – 2011) та на засіданнях лабораторії проблем інклюзивної освіти Інституту спеціальної педагогіки НАПН України (2012 – 2014).

Публікації. Результати та основні положення дисертаційного дослідження висвітлено у 25 одноосібних публікаціях, з них: 15 статей у наукових фахових виданнях України з педагогічних наук, з яких 1 стаття у науковому фаховому виданні, що включене до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus; 2 публікації апробаційного характеру; 8 навчально-методичних праць.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (283 найменувань, з них 15 іноземною (англійською) мовою) та додатків. Загальний обсяг роботи становить 250 сторінок, з них основний текст викладено на 184 сторінках. Текст дисертації містить 26 таблиць на 8 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обґрунтовано актуальність проблеми дослідження, визначено мету, завдання, об'єкт, предмет, теоретичні основи та методи дослідження; розкрито наукову новизну та практичне значення одержаних результатів експерименту, подано інформацію про надійність і вірогідність, апробацію та впровадження здобутих результатів у практику, відомості про публікації, структуру й обсяг роботи.

У першому розділі – **«Теоретико-практичні аспекти формування сприймання музики»** – представлено результати аналізу філософської,

культурологічної, мистецтвознавчої, загальної та спеціальної психолого-педагогічної літератури з проблеми дослідження; викладено результати аналізу концептуальних підходів до музично-естетичного виховання та формування сприймання музики, визначено його структуру, охарактеризовано сучасний стан роботи з творами музичного фольклору в процесі навчальної та позанавчальної діяльності спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів для дітей із ЗПР.

Аналіз теоретичних джерел дав змогу визначити, що музично-естетичне виховання як система наукових знань і понять про закономірності керівництва музичним розвитком людини, формування її естетичної свідомості у процесі залучення до музики входить до комплексу педагогічних наук і посідає в ньому самостійне місце, а також визначається як педагогічний процес, спрямований на формування і розвиток музичної культури людини, яка є невід'ємною частиною культури особистості (Е. Абдулін, Л. Безбородова, Н. Ветлугіна, Л. Дмитрієва, Д. Кабалевський, М. Осенєва, О. Ростовський, М. Румер, Л. Хлебнікова, Н. Черноіваненко, В. Шацька та ін.).

Узагальнення результатів досліджень щодо музично-естетичного виховання як невід'ємної складової корекційно-виховного процесу спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів для дітей із особливими освітніми потребами, дало змогу дійти висновку, що за дотримання певних дидактичних умов школярі здатні сприймати, відчувати та відображати сигнали музично-естетичної інформації, але для цього слід застосовувати спеціальні засоби корекційно-педагогічного керівництва (А. Айдарбекова, І. Дмитрієва, О. Коломійцева, Л. Куненко, І. Лисенкова, С. Міловська, В. Синьов, Е. Ютріна та ін.). З'ясовано, що серед завдань музично-естетичного виховання чільне місце посідає формування та розвиток у дітей із психофізичними порушеннями цілісного сприймання музики, особливо у молодшому шкільному віці.

Аналіз спеціальної психолого-педагогічної літератури підтвердив, що чималу кількість досліджень присвячено індивідуальним особливостям дітей молодшого шкільного віку із ЗПР та умовам успішної корекції їхнього психофізичного розвитку в окремих видах діяльності (Л. Кузнєцова, В. Лебединський, Т. Сак, У. Ульяновська та ін.). Зауважено, що важливим для кожної дитини є систематична корекційна робота, яка охоплює не лише навчальний процес, а й організацію позанавчального простору дітей. Науковці вказують на недостатній розвиток у них різних видів сприймання, зокрема, низький рівень розвитку сприймання виявляється в необхідності використовувати більше часу для сприймання й переробки сенсорної інформації; у недостатності, фрагментарності набутих знань; неповноцінності тонких форм зорового і слухового сприймання (Н. Бастун, Л. Блінова, Т. Ілляшенко, І. Кузава, І. Лисенкова, О. Прохоренко та ін.).

Узагальнення змісту праць філософів І. Зязюна, М. Кагана, психологів О. Костюка, Є. Назайкінського, В. Петрушина, педагогів В. Белобородової, Г. Головінського, Т. Дорошенко, В. Остроменського, О. Рудницької, І. Таран, В. Шацької та інших дало змогу визначити, що сприймання музики як складна, історично і соціально зумовлена діяльність складається з різних процесів:

пізнавальних, емоційних та оцінних. Виділяються різні рівні відображення людиною музичного твору, вищим з яких є емоційний відгук, особистісне ставлення до сприйнятого, його інтелектуальне осмислення та бажання творити самому. Встановлено, що розвиток у дітей розуміння музичного образу, адекватного емоційно-особистісного ставлення до нього та здатності до його відтворення в музично-практичній діяльності, має вирішальний вплив на формування сприймання музики. З огляду на вищезазначене, процес сприймання музики ми визначаємо як такий, що спрямований на розвиток у дітей розуміння музичного образу творів, адекватного емоційно-особистісного ставлення до них та здатності до їх відтворення у власній музично-практичній діяльності.

Вітчизняні та зарубіжні дослідники відзначають, що важливе місце у формуванні сприймання музики посідає фольклор, зокрема як засіб духовного впливу на особистість дитини (С. Азбелев, О. Росовецький та ін.), а також як засіб національно-патріотичного виховання (С. Грица, А. Іваницький, М. Леонтович, М. Стельмахович, К. Стеценко, Л. Українка та ін.). Особлива увага в низці досліджень зосереджена на специфіці дитячого музичного фольклору, який відповідає віковим можливостям дітей молодшого шкільного віку у виборі тем, образів, ідей; характеризується поєднанням словесного матеріалу з елементами гри та супровідними рухами; проявляється через виражене виховне спрямування (І. Довгалюк, С. Макачук, О. Маленицька, О. Семеног, О. Смоляк та ін.).

Вивчення стану роботи спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів для дітей із ЗПР щодо використання творів музичного фольклору в процесі навчальної та позанавчальної діяльності засвідчило, що в останні роки відмічається збільшення інтересу до народнопісенного матеріалу. Водночас аналіз уроків музики та позаурочних заходів (гурткові заняття, загальношкільні свята тощо) дав підстави для висновку, що вчителям музики не вистачає фахових знань про фольклор, незважаючи на те, що твори фольклорної музики є базовими у навчальних програмах. Результати анкетування вчителів та вихователів молодших класів дали змогу виявити актуальність втілення елементів народознавства на уроках музики та в позаурочній діяльності, але брак навчально-методичного забезпечення та недостатня методична підготовка до роботи з творами фольклорної музики призводить до неповного її використання з метою корекції пізнавального та емоційного розвитку учнів молодших класів із ЗПР.

Комплексний аналіз і систематизація психолого-педагогічних досліджень та стану роботи спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів для дітей із ЗПР засвідчили відсутність цілісного підходу до формування сприймання музики у молодших школярів із ЗПР засобами фольклору. Таким чином, означена проблема лишається невирішеною, оскільки не виступала предметом самостійної наукової розвідки, що зумовлює організацію подальшого дослідження.

У другому розділі дисертації – **«Особливості сприймання музики у молодших школярів із затримкою психічного розвитку на матеріалі фольклору»** – обґрунтовано та описано методику констатувального експерименту і подано основні результати аналізу отриманих даних, встановлено

особливості сприймання музики в учнів других та четвертих класів із ЗПР, визначено рівні сформованості сприймання музики на матеріалі фольклору.

Відповідно до структури сприймання музики завдання констатувального експерименту полягали у виявленні особливостей якості знань та розуміння музичного образу української народної пісні учнями молодших класів; вивченні своєрідності прояву в них емоційно-особистісного ставлення до творів музичного фольклору; з'ясуванні особливостей прояву здатності до музично-практичної діяльності; визначенні рівнів сформованості сприймання музики в учнів.

Оцінювання результатів констатувального експерименту здійснювалося за допомогою таких критеріїв: 1) наявність знань про музичний фольклор; 2) розуміння музичного образу української народної пісні (змісту та засобів музичної виразності; 3) наявність інтересу до творів музичного фольклору; 4) характер емоційного відгуку; 5) адекватність власної емоційної оцінки; 6) здатність до виконання творів музичного фольклору.

Експеримент було здійснено у три етапи. На першому етапі було досліджено якість знань про музичний фольклор і визначено особливості розуміння учнями других та четвертих класів із ЗПР (з метою виявлення вікової динаміки досліджуваного явища) та других класів із ТПР змістової частини народної пісні певного жанру та її виражальних засобів (з метою з'ясування початкових знань про фольклор). Завдання другого етапу експерименту полягали у виявленні своєрідності прояву в молодших школярів емоційно-особистісного ставлення до народної пісні (наявність інтересу, якість емоційного відгуку, адекватність власної оцінки). На третьому етапі експерименту було виявлено здатність учнів до відтворення народної пісні у власній музично-практичній діяльності та її особливості (активність, самостійність, прояв елементів творчості).

Результати першого етапу констатувального експерименту засвідчили, що учні других класів із ТПР володіють повними, міцними знаннями про фольклор. Вони розуміють зміст пісень та визначають засоби їх музичної виразності. На відміну від них учні других та четвертих класів із ЗПР показали неповні та недостатньо міцні знання про музичний фольклор, часткове розуміння змісту пісні та засобів її музичної виразності. Більшість школярів мають значні труднощі у розумінні музичного образу народної пісні. Аналіз експериментальних даних засвідчив, що розуміння змісту народної пісні та засобів її музичної виразності в учнів залежить від наближеності змісту конкретного твору до життєвого досвіду дітей, усвідомлення ролі виражальних засобів музики. Невміння визначати засоби музичної виразності, а саме мелодію, характер, темп, ритм та динамічні відтінки призводить до виявлення несуттєвих відношень і зв'язків між розумінням змісту та усвідомленням ролі окремих виражальних засобів, а відповідно до недостатньо повного сприймання та здатності до відтворення музичного образу загалом. Найбільш доступними і цікавими для розуміння учнями із ЗПР виявилися образи веснянок (36% у 2 кл., 37,5% у 4 кл.), колядок та щедрівок (36% у 2 кл., 38% у 4 кл.). Виникали деякі ускладнення при розумінні образів жартівливо-танцювальних (33% у 2 кл., 35,5% у 4 кл.) і ліричних пісень (34% у 2 кл., 35,5% у 4 кл.).

У ході проведення другого етапу експерименту у молодших школярів було виявлено взаємозв'язок між наявністю їх інтересу, якістю емоційного відгуку та адекватністю оцінки у процесі сприймання твору музичного фольклору. Він виражається в емоційно-особистісному ставленні до народної пісні. Аналіз результатів засвідчив, що учні других класів із ТПР проявляють стійкий інтерес до вивчення фольклору та глибокий емоційний відгук у процесі сприймання музичних творів, надають адекватну власну оцінку сприйнятому. У більшості учнів других та четвертих класів із ЗПР було виявлено перемінний інтерес та неглибокий емоційний відгук, що було обумовлено лише зовнішніми ознаками, а власна оцінка носила недостатньо адекватний характер. Відповіді, в основному, вмотивовані несуттєвим або зовнішнім зв'язком.

За результатами третього етапу дослідження було виявлено особливості здатності учнів молодших класів до відтворення матеріалу, що був сприйнятий у процесі музично-практичної діяльності. Визначено, що учні других класів із ТПР проявляли високу активність у процесі виконання народних пісень, самостійно виконували завдання вчителя та виявляли елементи творчості у процесі власної музично-практичної діяльності. Проте учні других та четвертих класів із ЗПР продемонстрували недостатню активність, часто не виконували завдання вчителя. Водночас молодші школярі іноді виявляли елементи творчості, але постійно потребували підтримки з боку вчителя.

Отримані результати дослідження слугували основою для визначення чотирьох узагальнених рівнів сформованості сприймання музики на матеріалі фольклору: *високий, достатній, середній, низький*.

Високий рівень – учень володіє повними, конкретними, міцними, узагальненими знаннями про музичний фольклор; розуміє зміст української народної пісні та засоби її музичної виразності; виявляє стійкий інтерес до вивчення музичного фольклору та глибокий емоційний відгук у процесі сприймання творів; дає адекватну власну оцінку сприйнятому; демонструє високу активність, самостійність та виявляє елементи творчості (уяви і фантазії) у процесі власної музично-практичної діяльності.

Достатній рівень – учень володіє конкретними та міцними знаннями про музичний фольклор; загалом розуміє зміст пісні та засоби її музичної виразності; виявляє помітний інтерес та емоційний відгук відповідно до яскравості музичного твору; дає оцінку сприйнятому; демонструє достатню активність, проявляє бажання діяти самостійно та виявляє елементи творчості в процесі власної музично-практичної діяльності.

Середній рівень – учень почасти володіє конкретними знаннями про музичний фольклор; більш-менш розуміє зміст пісні та засоби її музичної виразності; проявляє перемінний інтерес та неглибокий емоційний відгук; недостатньо аргументує власну оцінку; демонструє недостатню активність, потребує часткової допомоги та іноді виявляє елементи творчості за підтримки вчителя в процесі власної музично-практичної діяльності.

Низький рівень – учень фрагментарно володіє знаннями про музичний фольклор; іноді не розуміє питання, що адресовані йому і потребує допомоги у

формулюванні відповідей щодо змісту пісні та засобів її музичної виразності; виявляє нестійкий інтерес та мінливий емоційний відгук; виконує музичні завдання лише за підтримки вчителя, виявляє пасивність, несамотійність, безпорадність; елементи прояву творчості відсутні.

Розподіл учнів з ТПР і ЗПР за рівнями сформованості сприймання музики представлений у таблиці 1.

Таблиця 1

**Рівні сформованості сприймання музики
у молодших школярів із ТПР і ЗПР (%)**

Жанр пісні	Група відповідей											
	Високий			Достатній			Середній			Низький		
	2 кл. ТПР	2 кл. ЗПР	4 кл. ЗПР	2 кл. ТПР	2 кл. ЗПР	4 кл. ЗПР	2 кл. ТПР	2 кл. ЗПР	4 кл. ЗПР	2 кл. ТПР	2 кл. ЗПР	4 кл. ЗПР
Колискові	35,4	10,7	12,8	41,2	32,4	34,7	23,4	41,8	39,4	-	15,1	13,1
Жартівливо-танцювальні	36,4	11	13,3	41,8	32,1	34,7	21,7	41,2	38,4	-	15,7	13,6
Колядки та щедрівки	38,9	13,7	16,3	39,2	33,4	35,9	21,9	37,8	35,1		15,1	12,8
Веснянки	38,9	13,8	16,8	39,8	33,8	35,7	21,2	38	35,1	-	14,4	12,4
Ліричні	35,1	10,2	12,4	42	31,8	34,1	22,9	42,3	40,2	-	15,7	13,3

Порівняльний аналіз отриманих даних дав змогу встановити, що учні четвертих класів із ЗПР мають значно нижчі показники сформованості сприймання музики у порівнянні з учнями других класів із ТПР. Позитивна вікова динаміка формування сприймання музики у молодших школярів із ЗПР виявилася вираженою доволі слабо. Якісні показники свідчать про те, що це зумовлено недостатністю педагогічного керування музично-естетичним вихованням учнів. Відтак, потреба визначення педагогічних умов та корекційно-розвивальної методики формування сприймання музики в учнів молодших класів із ЗПР вимагає пошуку раціональних шляхів її вирішення.

У третьому розділі – **«Педагогічні умови формування сприймання музики у молодших школярів із затримкою психічного розвитку засобами фольклору»** – визначено педагогічні умови формування сприймання музики у молодших школярів із ЗПР; теоретично обґрунтовано, розроблено та апробовано авторську корекційно-розвивальну методику формування сприймання музики в учнів других, третіх та четвертих класів із ЗПР засобами фольклору.

Характерною особливістю педагогічної роботи в експериментальних класах було цілеспрямоване формування сприймання музики у молодших школярів із ЗПР засобами фольклору в процесі навчальної та позанавчальної діяльності з урахуванням виявлених і описаних вище особливостей сприймання музики.

Методика формувального експерименту передбачала використання таких методів і прийомів педагогічного впливу, які були б стимулом для розвитку пізнавальної діяльності та емоційної сфери школярів других, третіх та четвертих класів із ЗПР з урахуванням виховних, навчальних і корекційних моментів,

закладених у змісті творів музичного фольклору, і відповідали б вимогам формування особистості учня.

У процесі експериментальної роботи було реалізовано такі функції навчально-виховного процесу, як пізнавальна, корекційно-розвивальна та виховна.

Основними педагогічними умовами, які було визначено в результаті системного аналізу, і які мали забезпечити ефективність процесу формування сприймання музики у молодших школярів із ЗПР, було визначено такі:

1. Поетапність навчально-виховного процесу – від формування в учнів емоційно-особистісного ставлення до здатності виконувати твори музичного фольклору у власній музично-практичній діяльності.

2. Підвищення мотивації пізнавальної діяльності, свідомого засвоєння знань, опанування виконавчих вмінь у власній музично-практичній діяльності, а також удосконалення емоційно-особистісного ставлення учнів до фольклору на основі активізації їхнього логічного мислення.

3. Спеціальне педагогічне управління пізнавальною діяльністю молодших школярів із ЗПР із використанням урочних та позаурочних форм, дидактичних методів і прийомів, спрямованих на послідовний розвиток активності свідомості, самостійності та елементів творчості в учнів у процесі вивчення музичного фольклору.

4. Підвищення якості знань про фольклор у вчителів початкових класів, вчителів-предметників, а також батьків та родин дітей.

Формувальна дослідно-експериментальна робота передбачала три етапи, кожен з яких, у якості логічного продовження попереднього удосконалював уміння й навички сприймання музичної інформації в учнів та її осягнення через власну музично-практичну діяльність. На першому етапі, що мав на меті збагачення та корекцію емоційно-перцептивного досвіду для активізації емоційної сфери молодших школярів із ЗПР, педагогічна робота була спрямована на пробудження та формування в них інтересу до музичного фольклору через ознайомлення зі звичаями, традиціями та обрядовістю українців, розвиток адекватності емоційного відгуку в процесі сприймання та виконання творів, потреби в його вивченні, здатності до емпатії та оцінки, емоційно-особистісного ставлення до нього.

Другий етап передбачав активізацію, корекцію й спеціальне спрямування пізнавальної діяльності молодших школярів із ЗПР, і його реалізація відбувалася шляхом включення в процес емоційного сприймання творів фольклору поглибленого осмислення української народної пісні та розуміння її музичного образу на основі відповідних прийомів пізнавальної діяльності. На цьому етапі вирішувалися завдання щодо розширення знань про народну пісню, розуміння головної ідеї твору, музичного образу, його аналіз на основі вміння словесно описати зміст, свідомо визначити засоби музичної виразності, жанри, розуміти головну ідею та музичний образ, які залежали від виконання ряду вимог до навчально-виховного процесу, а саме: врахування наявного рівня пізнавального розвитку і потенційних можливостей учнів; насиченості пізнавальної діяльності школярів проблемно-пошуковими і творчими елементами на основі наявного досвіду репродуктивної діяльності;

опори на емоційно-особистісний досвід учня. Провідною умовою роботи на цьому етапі було спрямування пізнавальної діяльності на розуміння учнями музичного образу народної пісні на основі осмислення її змісту та засобів музичної виразності, виділення головної ідеї пісні в процесі її сприймання та виконання. Активізація, спрямування та корекція пізнавальної діяльності учнів були досягнуті за допомогою використання різних типів навчально-пізнавальних завдань, запропонованих В. Синьовим, першою чергою – завдань на встановлення причинно-наслідкових зв'язків.

На третьому етапі, метою якого було поступове зростання рівня активності й самостійності, прояву фантазії та елементів творчості у молодших школярів із ЗПР у процесі сприймання та виконання народної пісні, використовувалися знання, уміння та навички, набуті ними на перших двох етапах. Увагу було зосереджено на забезпеченні стійкої пізнавальної зацікавленості як прояву спрямованості особистості, а також підвищенні активності й самостійності учнів у процесі сприймання та виконання творів музичного фольклору. Школяр демонструє усвідомлений музичний образ пісні через власне емоційно-особистісне ставлення до неї, загальний характер пісні, її виражальні можливості, а також достатню активність, самостійність та прояв елементів творчості у процесі власної музично-практичної діяльності.

У ході формувального експерименту також було підвищено якість знань про фольклор у вчителів початкових класів, вчителів-предметників, а також батьків та родин дітей. Водночас з метою усвідомлення ролі фольклору було прочитано лекції, виконано майстер-класи з показом різних обрядів, організовано творчі проекти за участі фольклорних колективів, долучено батьківську громадськість до популяризації набутого досвіду та проведення загальношкільних заходів тощо.

Ефективність запропонованої нами авторської методики роботи з формування сприймання музики у молодших школярів із ЗПР визначено на підставі порівняння результатів виконання спеціального комплексу завдань учнями експериментальної і контрольної груп. Порівняльний аналіз отриманих даних дав змогу виявити якісні відмінності у показниках рівнів сформованості сприймання музики (табл. 2).

Таблиця 2

**Рівні сформованості сприймання музики
в учнів контрольної та експериментальної груп (%)**

Жанр пісні	Група відповідей							
	Високий		Достатній		Середній		Низький	
	Експ. гр.	Контр. гр.	Експ. гр.	Контр. гр.	Експ. гр.	Контр. гр.	Експ. гр.	Контр. гр.
Колискові	36,8	13,1	44,4	34,7	11,8	39,1	7,1	13,1
Жартівливо-танцювальні	36,8	13,6	44,4	34,7	12,4	38,1	6,4	13,6
Колядки та щедрівки	40,4	16,6	44,2	35,9	9,9	34,7	5,4	12,8
Веснянки	40,8	16,1	44,7	35,7	10,4	35,7	4,4	12,4
Ліричні	35,1	11,4	43,2	34,1	14,6	41,2	7,1	13,3

У значної частини учнів експериментальних класів рівень сприймання музики підвищився до високого (38%), який характеризувався наявним стійким інтересом, глибоким емоційним відгуком та адекватною власною оцінкою. Рівень емоційно-особистісного ставлення від емпіричного, неусвідомленого, немотивованого наблизився до вмотивованого з включенням адекватних особистих асоціацій. Збагатилися знання учнів про музичний фольклор і його роль у нашому житті. Молодші школярі виявили спроможність розуміти музичний образ української народної пісні, знаходити логічні зв'язки між змістом музичного твору і засобами його музичної виразності шляхом побудови індуктивних і дедуктивних висновків (відповідний показник у контрольній групі – лише біля 14%).

З метою перевірки розбіжностей показників між двома групами дітей застосовувався t-критерій Стюдента при $p \leq 0,05$. Дані показники щодо сформованості сприймання музики в учнів контрольної та експериментальної груп виявилися статистично значущі: розуміння музичного образу народної пісні (змісту та засобів музичної виразності – $t=4,21$ при $p \leq 0,05$; емоційно-особистісне ставлення – $t=5,19$ при $p \leq 0,05$; здатність до власної музично-практичної діяльності – $t=5,99$ при $p \leq 0,05$). Інтерпретація отриманих результатів за авторською методикою свідчить про якісні зміни сприймання музики у значної частини учнів із ЗПР експериментальної групи: збагачення емоційно-перцептивного досвіду; розширення знань про народну пісню; підвищення активності, самостійності у молодших школярів у процесі сприймання та виконання творів музичного фольклору.

Результати проведення формувального експерименту підтвердили можливість значного підвищення рівня сформованості сприймання музики в учнів молодших класів із ЗПР за дотримання відповідних педагогічних умов, що забезпечують розвиток і корекцію пізнавальної та емоційної сфери особистості дитини у процесі вивчення на уроках музики та в позаурочній діяльності творів музичного фольклору.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне обґрунтування та практичне розв'язання проблеми формування сприймання музики у молодших школярів із затримкою психічного розвитку, виявлено особливості сприймання музики у дітей даної категорії, визначено педагогічні умови формування сприймання музики засобами фольклору.

1. Теоретичний аналіз загальної та спеціальної психолого-педагогічної наукової літератури з проблеми дослідження засвідчив, що формування сприймання музики є підґрунтям для закладення основ музичної культури особистості й спрямоване на розвиток у дітей розуміння музичного образу творів, адекватного емоційно-особистісного ставлення до них та здатності до їх відтворення у власній музично-практичній діяльності. Водночас музика як глибоко демократичне мистецтво виконує важливі корекційно-виховні функції, розширює можливості розвитку пізнавальної та емоційної сфери учнів, а відтак є надзвичайно цінною для навчання школярів із особливими потребами. Виняткова

роль у процесі формування сприймання музики належить фольклору як засобу духовного впливу на особистість, у тому числі як засобу національно-патріотичного виховання. Вивчення стану роботи з творами музичного фольклору в практиці спеціальних загальноосвітніх закладів, де навчаються діти із ЗПР, дало змогу визначити ряд невирішених проблем у змісті, організації та методиці музично-естетичного виховання.

2. Розроблено методику вивчення особливостей сприймання музики у молодших школярів із ЗПР, яка полягала у виявленні особливостей якості знань та розуміння музичного образу української народної пісні; вивченні своєрідності прояву емоційно-особистісного ставлення до творів музичного фольклору; з'ясуванні особливостей прояву здатності до музично-практичної діяльності; визначенні рівнів сформованості сприймання музики в учнів. На основі аналізу структури сприймання музики в якості критеріїв виділено: знання про музичний фольклор; розуміння музичного образу української народної пісні (змісту та засобів музичної виразності); інтерес до творів музичного фольклору; емоційний відгук; власна емоційна оцінка; здатність до виконання творів музичного фольклору.

3. На основі порівняльного кількісного та якісного аналізу результатів констатувального дослідження виявлено особливості сприймання музики в учнів молодших класів із ЗПР: знання вирізняються недостатнім рівнем міцності, повноти; розуміння музичного образу української народної пісні викликає значні труднощі, а саме її зміст та засоби музичної виразності, які залежать від наближеності змісту твору до їх життєвого досвіду та усвідомленості ними ролі виражальних засобів музики; неглибокий і нестійкий інтерес; емоційний відгук характеризується переважно за зовнішніми ознаками; власна оцінка в основному неаргументована; активність в процесі власної музично-практичної діяльності недостатня, рівень самостійності значно нижчий на відміну від молодших школярів із ТПР, а вияв елементів творчості є проблемним для переважної більшості дітей із ЗПР. Визначено чотири рівні сформованості сприймання музики в учнів молодших класів із ЗПР на матеріалі музичного фольклору. З'ясовано, що більшості учнів характерний середній рівень. Водночас виявлено позитивну вікову динаміку розвитку сприймання музики, але прояв її невиразний, що пов'язано, на наш погляд, з неефективним педагогічним керуванням музично-естетичним вихованням учнів.

4. Науково-експериментальний пошук дав змогу визначити педагогічні умови забезпечення ефективності процесу формування сприймання музики у молодших школярів із ЗПР: поетапність навчально-виховного процесу; підвищення мотивації пізнавальної діяльності та свідомого засвоєння знань і опанування виконавчими вміннями в музичній діяльності; спеціальне педагогічне управління пізнавальною діяльністю молодших школярів із ЗПР; підвищення якості знань про фольклор у вчителів початкових класів, вчителів-предметників, а також батьків та родин дітей.

5. Обґрунтовано необхідність розроблення методики, що полягала у поетапному формуванні сприймання музики у молодших школярів із ЗПР,

використанні узгоджених з провідними освітніми, виховними та корекційними цілями кожного етапу змістових особливостей роботи, спеціальних прийомів активізації, упорядкування, спрямування, підкріплення пізнавальної діяльності, виклику і закріплення в них адекватних емоційно-перцептивних реакцій, мотивованих власних оцінок, розвитку активності, самостійності, елементів творчості тощо. Зокрема, доведено можливість опанування молодшими школярами із ЗПР знань, умінь та навичок щодо музичного фольклору з метою пізнання його музичного образу та здатності до відтворення у власній музично-практичній діяльності. Визначено також критерії добору творів для роботи з учнями молодших класів із ЗПР, а саме: відповідність віковим та психологічним особливостям сприймання дітей; музична цінність твору, виражена в емоційній привабливості та чітко обґрунтованому зв'язку засобів музичної виразності; виховна цінність твору; наявність у творі можливостей для порівняння його з іншими музичними зразками чи особистим життєвим досвідом школяра, встановлення аналогій та асоціацій.

6. Експериментально перевірено та підтверджено ефективність запропонованої авторської методики формування сприймання музики в учнів других, третіх та четвертих класів із ЗПР. Доведено її корекційно-розвивальну ефективність щодо впливу на розвиток у дітей розуміння музичного образу твору, адекватного емоційно-особистісного ставлення до нього та здатності до його відтворення у власній музично-практичній діяльності (показник високого рівня розвитку сприймання різножанрових музичних творів в учнів експериментальної групи був значно вищим у порівнянні з відповідним результатом в учнів контрольної). Виявлені показники розбіжностей щодо сформованості сприймання фольклорної музики в учнів контрольної та експериментальної груп статистично значущі: розуміння музичного образу народної пісні (змісту та засобів музичної виразності – $t=4,21$ при $p \leq 0,05$; емоційно-особистісне ставлення – $t=5,19$ при $p \leq 0,05$; здатність до власної музично-практичної діяльності – $t=5,99$ при $p \leq 0,05$). Інтерпретація отриманих результатів за авторською методикою свідчить не лише про якісні зміни у процесі сприймання музики у значної частини учнів із ЗПР експериментальної групи (збагачення емоційно-перцептивного досвіду; розширення знань про народну пісню, підвищення активності й самостійності молодших школярів із ЗПР у процесі сприймання та виконання творів музичного фольклору), а й суттєве зростання рівня сформованості у них вищих психічних функцій.

Перспективними напрямками подальших досліджень у цьому аспекті є створення цілісної системи музично-естетичного виховання школярів із ЗПР і з'ясування впливу музичного фольклору на формування їх національної свідомості.

СПИСОК НАУКОВИХ ПУБЛІКАЦІЙ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ**Публікації, що відображають основні наукові результати**

*Статті у наукових фахових виданнях України,
які включені в міжнародні наукометричні бази*

1. Квітка Н. О. До проблеми виявлення якості знань та розуміння учнями молодших класів із ЗПР музичного образу народної пісні / Н. О. Квітка // Дефектологія. Особлива дитина: навчання і виховання. – 2013. – № 4(68). – С. 41-47.

Статті у наукових фахових виданнях України

2. Квітка Н. О. До проблеми визначення рівнів сприймання музики в учнів молодших класів із ЗПР на прикладі музичного фольклору / Н. О. Квітка // Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови. – 2014. – Вип. 6, ч. 1. – С. 66-70.
3. Квітка Н. О. До проблеми особливостей сприймання музичного фольклору в учнів молодших класів із ЗПР / Н. О. Квітка // Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови. – 2013. – Вип. 4, ч. 2. – С. 152-158.
4. Квітка Н. О. Використання музичного фольклору в навчально-виховному процесі шкіл інтенсивної педагогічної корекції / Н. О. Квітка // Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови. – 2012. – Вип. 3. – С. 41-46.
5. Квітка Н. О. Заняття з музикотерапії для дітей дошкільного віку зі складними порушеннями психофізичного розвитку / Н. О. Квітка // Дефектологія. Особлива дитина: навчання та виховання. – 2012. – № 4. – С. 11-15.
6. Квітка Н. О. Навчально-розвивальна програма з музикотерапії для дітей з особливими потребами / Н. О. Квітка // Дефектологія. Особлива дитина: навчання та виховання. – 2011. – № 3. – С. 37-43.
7. Квітка Н. О. Музикотерапія для дітей з особливими освітніми потребами в закладах дошкільного типу / Н. О. Квітка // Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови. – 2011. – Вип. 2. – С. 83-90.
8. Квітка Н. О. Вокалотерапія як засіб корекції мовлення дітей з органічними ураженнями ЦНС / Н. О. Квітка // Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови. – 2010. – Вип. 1. – С. 120-126.
9. Квітка Н. О. Організація навчальної роботи в початкових класах для дітей зі складними порушеннями психофізичного розвитку на уроках музики / Н. О. Квітка // Дидактичні та соціально-психологічні аспекти корекційної роботи у спеціальній школі. – 2009. – Вип. 11. – С. 110-114.
10. Квітка Н. О. Щодо особливостей засвоєння основ музики сліпими та зі зниженим зором учнями з розумовою відсталістю / Н. О. Квітка // Дидактичні та соціально-психологічні аспекти корекційної роботи у спеціальній школі. – 2008. – Вип. 10. – С. 100-106.
11. Квітка Н. О. Фольклор в інтеграційному процесі комплексної взаємодії різних видів мистецтва в допоміжній школі / Н. О. Квітка // Дидактичні та соціально-

психологічні аспекти корекційної роботи у спеціальній школі. – 2006. – Вип. 7. – С. 251-253.

12. Квітка Н. О. Мистецтво як засіб формування громадянськості учнів із обмеженими розумовими можливостями / Н. О. Квітка // Дидактичні та соціально-психологічні аспекти корекційної роботи у спеціальній школі. – 2005. – Вип. 6. – С. 127-129.
13. Квітка Н. О. Особливості естетичної вихованості молодших школярів допоміжних шкіл-інтернатів / Н. О. Квітка // Дефектологія. – 2004. – № 1. – С. 34-36.
14. Квітка Н. О. Формування громадянських якостей в учнів молодших класів допоміжної школи в процесі музично-естетичної діяльності / Н. О. Квітка // Дидактичні та соціально-психологічні аспекти корекційної роботи у спеціальній школі. – 2004. – Вип. 5. – С. 332-334.
15. Квітка Н. О. Духовний розвиток дітей з особливими потребами як необхідна умова змісту виховання / Н. О. Квітка // Дидактичні та соціально-психологічні аспекти корекційної роботи у спеціальній школі. – 2001. – Вип. 2. – С. 119-121.

Публікації, що додатково відображають наукові результати

Публікації апробаційного характеру

16. Квітка Н. О. Особливості поетапного розвитку та корекції сприймання музики в учнів молодших класів із ЗПП / Н. О. Квітка // Гуманістична парадигма у спеціальній освіті: наука і практика: Зб. тез за матеріалами всеукраїнської науково-практичної on-line конференції (м. Київ, 9-10 черв. 2015 р.). – 2015. – С. 76-78.
17. Квітка Н. О. Впровадження музичного фольклору в корекційно-виховну роботу спеціальних загальноосвітніх закладів / Н. О. Квітка // UMENIE V KONTEXTE ŠPECIÁLNEJ PEDAGOGIKY: Zbornik príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie realizovanej v rámci podujatí Európsky rok kreativity a inovácií 2009 v Slovenskej republike a 90. výročia založenia Univerzity Komenského v Bratislave (20-21 apríl 2010, UK v Bratislave Pedagogická fakulta). – BRATISLAVA, 2011. – S. 271-276.

Навчально-методичні праці

18. Квітка Н. О. Програмно-методичний комплекс «Навчання музики дітей зі складними (комбінованими) порушеннями психофізичного розвитку» / Н. О. Квітка. – К: Редакція газет з дошкільної та початкової освіти, 2013. – 80 с.
19. Квітка Н. О. Навчальні програми для підготовчого, 1 – 4 класів спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів для дітей із затримкою психічного розвитку «Музичне мистецтво» [Електронний ресурс] / Н. О. Квітка. – 2014. – Режим доступу до програм: http://www.mon.gov.ua/ua/activity/education/56/693/navchalni_programi11.

20. Квітка Н. О. Навчальні програми для підготовчого, 1 – 4 класів спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів для розумово відсталих дітей «Музичне мистецтво» [Електронний ресурс] / Н. О. Квітка. – 2014. – Режим доступу до програм: http://www.mon.gov.ua/ua/activity/education/56/693/navchalni_programi.
21. Квітка Н. О. Навчальні програми для 5 – 9 (10) класів спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів для дітей із затримкою психічного розвитку «Музичне мистецтво» [Електронний ресурс] / Н. О. Квітка. – 2014. – Режим доступу до програм: http://www.mon.gov.ua/ua/activity/education/56/693/navchalni_programi11.
22. Квітка Н. О. Навчальні програми для 5 – 9 (10) класів спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів для дітей з розумовою відсталістю «Музичне мистецтво» [Електронний ресурс] / Н. О. Квітка. – 2014. – Режим доступу до програм: http://www.mon.gov.ua/ua/activity/education/56/693/navchalni_programi.
23. Квітка Н. О. Навчальні програми для підготовчого, 1 – 4 класів спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів для дітей сліпих та зі зниженим зором «Музичне мистецтво» [Електронний ресурс] / Н. О. Квітка. – 2014. – Режим доступу до програм: http://www.mon.gov.ua/ua/activity/education/56/693/navchalni_programi11.
24. Квітка Н. О. Навчальні програми для 5 – 9 (10) класів спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів для дітей для дітей сліпих та зі зниженим зором «Музичне мистецтво» [Електронний ресурс] / Н. О. Квітка. – 2014. – Режим доступу до програм: http://www.mon.gov.ua/ua/activity/education/56/693/navchalni_programi11.
25. Квітка Н. О. Навчальні програми для підготовчого, 1 – 4 класів спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів для дітей з тяжкими порушеннями мовлення «Музичне мистецтво» [Електронний ресурс] / Н. О. Квітка. – 2014. – Режим доступу до програм: http://www.mon.gov.ua/ua/activity/education/56/693/navchalni_programi11.

АНОТАЦІЇ

Квітка Н. О. Формування сприймання музики у молодших школярів із затримкою психічного розвитку засобами фольклору. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.03 – корекційна педагогіка. – Інститут спеціальної педагогіки НАПН України, Київ, 2016.

У дисертації представлено результати аналізу психолого-педагогічних досліджень щодо формування сприймання музики у молодших школярів із затримкою психічного розвитку. Виявлено особливості сприймання музики у молодших школярів із затримкою психічного розвитку у порівнянні з молодшими школярами із типовим психофізичним розвитком на матеріалі фольклору (зокрема, визначено якість знань, розуміння музичного образу народної пісні, виявлено своєрідність прояву в школярів емоційно-особистісного ставлення до української народної пісні та здатність до її відтворення у власній музично-

практичній діяльності, визначено рівні сформованості сприймання музики, показано вікову динаміку розвитку сприймання творів фольклору в учнів других та четвертих класів із затримкою психічного розвитку).

Визначено й обґрунтовано педагогічні умови забезпечення ефективності процесу формування сприймання музики у молодших школярів із затримкою психічного розвитку. Розроблено та апробовано корекційно-розвивальну методiku формування сприймання музики в учнів других, третіх та четвертих класів із затримкою психічного розвитку засобами музичного фольклору в навчально-виховному процесі спеціальних загальноосвітніх закладів для дітей із затримкою психічного розвитку. Доведено її обґрунтованість і корекційно-розвивальну ефективність щодо впливу на розвиток пізнавальної та емоційної сфер особистості молодшого школяра.

Ключові слова: сприймання музики, музично-естетичне виховання, фольклор, жанри української народної пісні, музичний образ української народної пісні, молодші школярі із затримкою психічного розвитку.

Квитка Н. О. Формирование восприятия музыки у младших школьников с задержкой психического развития средствами фольклора. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание учёной степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.03 – коррекционная педагогика. – Институт специальной педагогики НАПН Украины, Киев, 2016.

В диссертации представлены результаты анализа психолого-педагогических исследований проблемы формирования восприятия музыки у младших школьников с задержкой психического развития. Выявлены особенности восприятия музыки у младших школьников с задержкой психического развития в сравнении с младшими школьниками с типичным психофизическим развитием (в частности, определено качество знаний, изучено своеобразие проявления у учеников эмоционально-личностного отношения к украинской народной песне, выявлена способность учеников к собственной музыкально-практической деятельности, определены уровни развития восприятия музыки, показана возрастная динамика развития восприятия произведений фольклора у учеников вторых и четвёртых классов с задержкой психического развития).

Определены и обоснованы педагогические условия обеспечения эффективности процесса формирования восприятия музыки у младших школьников с задержкой психического развития. Разработана и апробирована авторская методика формирования восприятия музыки у школьников вторых, третьих и четвёртых классов средствами музыкального фольклора в учебно-воспитательном процессе специальных общеобразовательных учреждений для детей с задержкой психического развития. Доказана её обоснованность и коррекционно-развивающая эффективность с целью развития интеллектуальной и эмоциональной сферы личности младшего школьника.

Ключевые слова: восприятие музыки, музыкально-эстетическое воспитание, фольклор, музыкальный образ украинской народной песни, музыкальный образ народной песни, младшие школьники с задержкой психического развития.

Kvitka N. O. The formation of music perception of students with mental retardation at junior school by means of folklore. – Upon the rights for the manuscript.

A Dissertation in Education (13.00.03 – Special Education) submitted for the Degree of Doctor of Philosophy. The Institute of Special Education of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Kyiv, 2016.

This dissertation thesis presents the results of foreign and domestic psychological and educational researches analysis of problem music perception of students with development delay at primary school. This analysis showed that the formation of music perception is the basis of the formation of the musical culture of the individual. It is very important to younger students with special educational needs, because music is deeply democratic art and performs developmental, educational functions of emotional and cognitive sphere of pupils. Folklore is the means of spiritual influence and national-patriotic education of children. This face is especially important for problems solving in the practice of educational institutions for children with development delay.

In this dissertation thesis the features of music perception of students with development delay at primary school were revealed. In particular the quality of knowledge and understanding music image of a folk song of students were defined. It is difficult to understand, arrange and generalise the knowledge about folk music for students. They have significant difficulties regarding the understanding music image of the Ukrainian folk song. The students showed a shallow and unstable interest and a low emotional response. The adequacy of assessment depended on their experience and motivation. Students showed sufficient activity in the process of musical activities, but level of their autonomy and creativity was low. There were defined four levels of a formation of music perception of students at primary school with development delay on the material of folklore. It was founded that without purposeful musical-aesthetic education and pedagogical management of music activities students show the sufficient or the average level. Along this there were detected the positive age dynamic of development of music perception, but the manifestation of it was expressionless, because, in our opinion, it was ineffective pedagogical management of music activities of students.

This experimental search allowed us to determine the pedagogical conditions providing efficiency of formation process of music perception of children with development delay: a step-by-step educational process; increasing the motivation of cognitive activity and conscious assimilation of knowledge and mastery of the performing skills in musical activities; special pedagogical management of cognitive activity of students of primary school with development delay; the improvement of knowledge of teachers, subject teachers and parents of children and their families about folklore.

The essence of the developed methods is in the gradual formation of music perception of children with development delay, using the leading educational, correctional objectives of each stage of the meaningful features of the work, special methods of activation, ordering, organizing, direction, reinforcement of cognitive activity, challenge and consolidate them in adequate emotional and perceptual reactions, motivated, self-assessments, development of activity, independence and creativity. In particular, it is proved the possibility of mastering by children with development delay knowledge, abilities and skills of musical folklore in order to understand musical image and the ability to reproduce in practical musical activities.

This paper presents the selection criteria of folk music for learning with students with development delay, namely: according to the age and psychological peculiarities of the perception of children; the musical value, expressed in emotional appeal and clear sound communication of musical expression; the educational value of folk music, which is reflected in the possibility of attainment of the pupils its meaningful and constructive side; presence the ability to compare folk music with other music or personal life experience of the student, establishing analogies and associations.

This research of the proposed proprietary technology of formation of music perception of students with development delay in the second, third and fourth grades of primary school proved its validity and remedial and developmental efficiency to influence on the development of children's music image understanding of the Ukrainian folk song, adequate emotional-personal attitude and ability to reproduce in practical musical activities. Thus, in particular, after a three-year formative experiment an indication of the high level of development of music perception of different genres of folk music of the students in the experimental group significantly exceeded the corresponding result of the students of the control group. It means that there are qualitative changes of music perception of students with mental retardation at primary school, e.g.: enrichment of the emotional-perceptual experience; increasing knowledge and understanding of the folk songs; the increase of activity and independence of students in the process of perception and performance of folk music.

Keywords: music perception, musical-aesthetic education, folklore, music image of the Ukrainian folk song, students with development delay at primary school.